

УДК 94(477)

**THEORETICAL APPROACHES AND HISTORIOGRAPHIC ASPECTS OF
STUDYING ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN UKRAINE AND THE
WORLD (SECOND HALF OF THE XX-EARLY XXI CENTURY)
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ І СВІТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ- ПОЧАТОК
XXI СТОЛІТТЯ)**

Sobol S. / Соболю С.Є.

postgraduate / аспірант

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042

Volodymyr Dahl east ukrainian national university,

17 Ioanna Pavla Druhoho Vulytsia, Kyiv, 01042, Ukraine

Анотація. В роботі розглядається екологічна ситуація в Україні та її історичний контекст. В роботі відзначається кризовий стан довкілля, що виник через небале ставлення до природних ресурсів та великий технологічний та людський натиск на навколишнє середовище. Текст звертає увагу на важливість картографічних матеріалів та історіографічну базу як засобів поширення екологічних знань та формування екологічної культури серед населення. Крім того, він вказує на вчених, які внесли значний внесок у вивчення цієї проблеми та розкриває історію спроб зробити міста екологічно спрямованими.

Ключові слова: екологія, екологічні катастрофи, дослідження, екологічна проблема, історіографія.

Вступ.

В сучасний час екологічна ситуація в Україні є кризовою, що є результатом тривалого недотримання об'єктивних законів природних процесів та неухважного ставлення до їх відтворення. Територія України переживає великий технологічний і людський натиск на навколишнє середовище, що веде до високого рівня забруднення.

Індустріальне навантаження на природу через викиди підприємств становить близько 6,5 тонн на квадратний кілометр території країни та понад 80 кілограмів на душу населення на рік. Україна має недостатні досягнення в утилізації відходів, переробляючи лише 5-10% від усього сміття, що призводить до його накопичення на полігонах, які стають джерелами екологічної загрози.

Зміни в природному середовищі залежать від інтенсивності викидів різноманітних забруднювачів та природної здатності до самоочищення. Забруднюючі речовини потрапляють в усі компоненти природи – воду, ґрунт, повітря. Найбільше забруднень відбувається в атмосферне повітря, що розносить небезпечні речовини у різні елементи природи, погіршуючи рівень їх забруднення.

Дія забруднювачів призводить до порушення природних та соціально-економічних функцій середовища, що ускладнює життя всіх живих організмів, зокрема людей. Це впливає на здоров'я та тривалість життя – українці, за даними ВООЗ, живуть в середньому на 10 років менше, ніж жителі багатьох країн Європи та світу.

Основний текст

Екологічна криза потребує наочного екологічного виховання молодого покоління та населення загалом. Картографічні матеріали та науково-популярна література виступають як ефективний засіб для поширення знань про природні екосистеми та формування екологічної культури. На базі еколого-географічних досліджень було видано ряд карт та атласів, які аналізують загальний стан навколишнього середовища та його складових, таких як атмосферне повітря, водні об'єкти та ґрунти в Україні.

Людська активність має потенційно небезпечний характер, що підтверджується практикою. Ризики, пов'язані з безпекою, включають соціальні, професійні, екологічні, техногенні, медико-біологічні, військові й інші аспекти. В екології важливу роль відіграють питання безпеки людини та навколишнього середовища, оскільки це пов'язано з виникненням екологічних ризиків. Цими питаннями займаються як українські, так і зарубіжні експерти. До основних вчених, які внесли вагомий внесок у вивчення цього питання, відносяться: С.П. Іванюта, К.В. Таранюк, А.Б. Качинський, В. В. Вітлінський, О. О. Веклич, М. В. Голованенко, С. М. Ілляшенко, О. В. Козьменко, А. Б. Качинський, В., С. К. Харічков, Є. В. Хлобистов, Бурков, П. А. Ваганов, К. Рихтер, О. Н. Русак, О. В. Садченко та інші.

Аналіз найновіших робіт та досліджень, що розкривають це питання, та необхідних вирішень, які залишаються відкритими, формують основу даної статті. Історія перших спроб зробити міста екологічно спрямованими відбувалася ще у 4-3 тисячолітті до нашої ери, коли під час їх будівництва основною увагою користувалися територіальні переваги з погляду оборони й економіки. Екологічний контекст тоді ґрунтувався на розгляді різноманітних аспектів обраної місцевості: наявність водних джерел, сприятливий клімат, родючість земель, багатство рослинного й тваринного світу, наявність вільної території для самого міста та прилеглих земель [6; 7]. Саме ці критерії стали прототипами екологічних аспектів розвитку сучасних міст.

У минулому екологічні аспекти міст були малозначущими: вони не забруднювали навколишнє середовище, не мали проблем з повітряними викидами, не порушували просторовий розвиток, зберігали біорізноманіття, й не мали проблем із зеленими насадженнями. Такі міста були невеликими й середніми, їх розміри та населення залежали від площі, доступності сільськогосподарських земель. Проте розвиток промисловості, зростання населення й збільшення міст різних розмірів призвели до появи перших екологічних проблем: забруднення повітря, забруднення водних [1].

З розвитком науково-технічного прогресу в містах почалося створення великих агломерацій та мегаполісів, які супроводжувалися інтенсивним виробництвом, великою щільністю населення, збільшенням енергоспоживання та змінами клімату. Вищезгадані фактори викликали серйозне забруднення навколишнього середовища, спричинили зменшення зелених насаджень, порушення біорізноманіття, забруднення води й повітря, що призвело до збільшення кількості захворювань населення, зокрема онкології, респіраторних та алергічних захворювань.

Процес еволюції глобальної екологічної науки має свою періодизацію, яка відображає головні етапи взаємодії людини з природою на протязі історії. Ці знання формувалися протягом соціально-біологічного розвитку людства. У кінці 1960-х – на початку 1970-х років, екологічні проблеми стали предметом уваги для багатьох суспільних наук, включаючи економіку, соціологію та політологію. Інтерес фахівців з економіки, політології та соціології до взаємодії суспільства із природою був викликаний соціальними та політичними змінами у західному світі в цей період.

Цей підвищений інтерес до екологічних питань та усвідомлення глобального впливу змін у навколишньому середовищі викликали появу нової галузі наукових досліджень і поставили виклик перед тими, хто приймає рішення в політичній та економічній сферах. В рамках різних наукових дисциплін, а також на міждисциплінарному рівні, було розроблено ряд концепцій екологічної політики.

На початкових етапах екологічних трансформацій були виконані певні кроки. На першому етапі визначалися показники екологічних кризових явищ та аналізувалися їх причини; на другому формулювалися екологічні цілі та завдання на основі важливих екологічних аспектів, визначених у процесі екологічного аналізу; на третьому етапі розроблялися заходи та визначалися терміни їх виконання, розподілялися ресурси та обов'язки між учасниками взаємодії для досягнення екологічних цілей та подальшого аналізу отриманих результатів.

Отже, можна розподілити становлення екологізації глобальної спільноти на три основні етапи: етап попереднього збирання знань, етап наукового осмислення та етап політичного регулювання. Початковий етап свідчить про те, що людство вже в самому своєму витоку антропогенезу здобувало інформацію про навколишнє середовище, яка була життєво необхідна для виживання, рибальства, полювання та будівництва житла. Проте знання про природне середовище стали складовою стародавніх світоглядів у зв'язку з розвитком міфології та релігії[2].

З іншого боку, більшість зусиль у напрямку збирання інформації про негативний вплив спільноти на навколишнє середовище спостерігалась лише після НТР. Щоб уникнути шкідливого впливу високих технологій на природне середовище, було встановлено певні рамки, які слід було дотримуватися, уникнувши втручання та перевантаження. Ця стадія відзначалася активним збиранням інформації щодо стану навколишнього середовища. Запити на таку інформацію виникали як результат екологічної діяльності чи ж потреби пізнання, що могли бути зумовлені різними мотивами:

- причинно-наслідкові зв'язки (дослідження криз, катастроф тощо);
- економічні причини (аналіз нестачі ресурсів, забруднення тощо);
- ринкові фактори (попит на екологічно чисту продукцію);
- зростання екологічної свідомості (відчуття співвідношення з загальним еволюційним процесом, зближення з природою).

Необхідність переходу на новий рівень виникла з метою узагальнення та аналізу можливих наслідків екологічних потрясінь. Збір інформації був

фрагментарним і відірваним від контексту, ускладнюючи узагальнення в цій галузі та утруднюючи формулювання комплексних висновків про можливі закономірності.

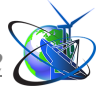
Другий етап, який ознаменував провідну роль науки як передвісника попереджувального знання, розпочався у ХІХ столітті, зокрема, з другої половини після формування формальної дисципліни, що отримала назву "екологія". Ця дисципліна складалась з історії природи та біології. Основним питанням того періоду було: "Як екологічні системи можуть сприяти загальному добру всіх біологічних видів, з яких вони складаються?" Відсутність науково обґрунтованих принципів на ранніх стадіях розвитку екології призвела до певних недоліків у структурі екологічної діяльності. Серед них були дисбаланс між знанням і діяльністю, несповність відображення особливостей організації економічної діяльності та обмежень її вільного самовизначення. Це у свою чергу ускладнювало формування комплексних підходів до охорони природи.

Ці проблеми стали фундаментом для розвитку екології як науки, яка швидко склалася як галузь знань, щоб прогнозувати й уникати нових екологічних криз. Наукова діяльність відіграє роль у зборі об'єктивної інформації про природні системи, формуючи адекватну уяву в суспільстві про навколишнє середовище та сприяючи створенню таких підходів, які сприятимуть виживанню та добробуту людства. Екологія відіграла ключову роль у розвитку глобальних екологічних рухів, що спрямовані на обмеження експлуатації природи та розробку програм захисту довкілля. До кінця ХХ століття, до початку інформаційної ери, саме такі завдання виконувала екологія. З настанням третього тисячоліття людство зіткнулося з величезним накопиченням знань, що було зібране екологією та іншими науками про життя, та потужним потенціалом їх практичного застосування.

Другий етап завершується тим, що державні та глобальні установи ігнорують рекомендації вчених і відводять екологічні аспекти на другорядне місце, вирішуючи екологічні завдання несистемно, що веде до великих втрат для природи. Перехід на третій етап пояснюється необхідністю інституціоналізації розвитку цієї галузі, що раніше було неможливим через відсутність належного управління організацією екологічних дій. Третій етап виступає як політичний.

На момент переходу до епохи інформаційного суспільства екологічна думка стала значущим напрямом людського розуміння. До цього часу вона спрямовувалася на визначення принципів, визначальних аспектів та шляхів досягнення гармонії у відносинах людини з навколишнім середовищем[3,4]. Однак, оцінка її успішності виражалась у відношенні держави до цієї думки у формі таких результатів, як ухвалені законодавчі акти, рішення чи правила, що створювали систему контролю за використанням природних ресурсів, включаючи роль ЗМІ. Але проблеми в сфері екології виявилися настільки широкими, їх коріння настільки глибоким, а наслідки часто катастрофічними, що виникла необхідність корінно переформатувати економічні, політичні та соціальні структури суспільства, спосіб життя людей, їхні цінності та моральні

принципи. За науковою інформацією, отриманою згідно з джерелами, має відбуватися безперервна модифікація та оптимізація адаптивної стратегії людства. Коли фактори, які стають все важливішими для життя, включаючи здатність Землі підтримувати життя, вважаються "зовнішніми", то настав час у епоху інформаційного суспільства змінити підходи до мислення, щоб ці критичні питання розглядалися як внутрішні й центральні. Головним інструментом втілення науково обґрунтованих завдань стає політично сформульований і юридично санкціонований стратегічний комплекс заходів з впровадження напрацювань з покращення екологічної обстановки. Екологічні цілі відображаються у намірах і зобов'язаннях, визначених в екологічній політиці та стають певними вимогами, установленими органами публічної влади для регулювання певних сфер глобальної чи регіональної діяльності.

Мети, спрямовані на подолання суттєвих екологічних проблем, перетворюються на довгострокові зобов'язання, які охоплюють екологічну діяльність і утворюють стратегічний фундамент екологічних програм. Щоб забезпечити виконання таких програм, необхідно контролювати процес, який передбачає визначення способів інформування про виконання заходів усіма особами, відповідальними за їх реалізацію; складання документації або засобів звітування про результати проведених заходів; уповноважених осіб, які можуть ініціювати необхідні корективи в процесі виконання та реалізації заходів. Менеджментовий контроль за належним виконанням завдань, визначених екологічною програмою, формує основу для ефективної та прозорої роботи політичних структур на всіх рівнях управління. ЗМІ (преса, телебачення, радіо, інтернет і т. д.) виконують значущу роль у поширенні та формуванні громадської думки, включаючи аспекти екологічної діяльності. Завданням стає розробка механізмів взаємного контролю за діяльністю ЗМІ та владних структур, оскільки преса повинна відповідально оцінювати події, пов'язані з глобальною екологічною сферою.

Держава, відповідно до законодавчо-нормативної бази в галузі інформації, має обов'язок контролювати ЗМІ для того, щоб, при необхідності, нейтралізувати різні форми шкідливої інформації для громадян і запобігти поширенню паніки, актів насильства та інших видів соціальних напружень. Важливу роль у розробці "екологічної політики", як у теоретичному, так і практичному плані, відіграв американський політолог Лінтон К. Колдуелл. У своїй статті "Навколишнє середовище: новий напрям державної політики?" він обґрунтував необхідність розробки державної стратегії щодо навколишнього середовища як одного цілісного комплексу. Колдуелл підкреслив, що хоча екологічна політика, ґрунтуючись на різноманітній науковій базі, може ефективно вирішувати конкретні проблеми, вона сама по собі не є універсальним засобом вирішення усіх проблем. Колдуелл вніс не лише сам термін "екологічна політика" у науковий обіг, але й став одним із авторів першого у світі закону про екологічну політику – Національного закону про екологічну політику, що був прийнятий у США у 1969 році та базувався на міждисциплінарному комплексному підході до навколишнього середовища. Подальший розвиток концепції "екологічної політики" став предметом

досліджень представників окремих наукових галузей, особливо економіки. Взаємодія між ринковими механізмами (економікою) та екологією, відмічена Колдуеллом, стала об'єктом численних наукових досліджень. Наприклад, Зігфрід фон Сіріасі-Вентрап вказує на те, що екологічна політика або управління навколишнім середовищем є сферою, де "перетинаються інтереси екології та економіки". Він розглядає екологічну політику як систему цілеспрямованих заходів, що складається, на його думку, з двох основних напрямків - збереження навколишнього середовища і розподілу його ресурсів. Збереження спрямоване на дії, пов'язані з управлінням ресурсами навколишнього середовища у часі, тоді як розподільна політика описує дії щодо розподілу матеріальних ресурсів та пов'язаних з ними користей і витрат між різними користувачами (країнами, регіонами, галузями промисловості, фірмами і домашніми господарствами)[5].

У 1970-1980 роках вийшло сотні публікацій, присвячених екологічній політиці та політичним аспектам економіки навколишнього середовища (environmental economics), яка в цей період стала окремою субдисципліною. Деякі з цих робіт вже перевидавалися і залишаються актуальними й сьогодні. Однією з таких публікацій є колективна монографія американських економістів Вільяма Дж. Баумола і Уоллеса Е. Отса "Теорія екологічної політики", яка вперше була опублікована в 1975 році. В цьому дослідженні екологічна політика тісно пов'язана із питаннями екстерналій (зовнішніх ефектів) у сфері економіки. Екологічні проблеми тут розглядаються як витрати, що покладаються економічними агентами на суспільство загалом. До початку 1990-х років у галузі економіки навколишнього середовища сформувалось загальне уявлення про екологічну політику, яке було прийнято більшістю наукової спільноти.

Глобалізація суттєво змінила цю концепцію. Міжнародний аспект екологічної політики, який включає глобальні проблеми, питання співпраці та конкуренції між країнами, а також управління транснаціональними корпораціями, став предметом серйозного наукового дослідження. Нові наукові публікації додали новітніх відомостей у галузь економіки навколишнього середовища, не відкинувши при цьому основні концепції. У сфері екополітики існує розмаїття теоретичних шкіл, підходів і концепцій. Науковий аналіз екологічних порушень і їх наслідків для природи та людства залишається активним у науковій літературі. Екологічні дослідження тепер займаються не лише біологи, але й фізики, хіміки, геологи, енергетики, правники, філософи та інші фахівці. Це міждисциплінарне поле включає різноманітні дослідження в рамках спеціалізованих програм і міжнародних проектів. Новинка полягає в тому, що політична наука звертає увагу на екологічні проблеми, хоча більшість досліджень цієї тематики проводяться в межах інших наукових підходів, таких як філософія, соціологія і економіка.

Екологічна політика в останні десятиліття привертає увагу вчених різних дисциплін. У 70-х роках світова спільнота реагувала на проблеми екології у контексті алармізму, що викликало ідеї екодиктатури та світового управління. Також відомі підходи, такі як "Бізнес як завжди", екологічна модернізація та

структурна екологізація, антимодернізм і ноосферна концепція Вернадського. Існують різні теоретичні школи, які розглядають глобальні екологічні проблеми. Одна з радикальних течій - екопесимізм, має таких представників як О. Тофлер, Е. Фромм, Дж. Мак-Дермот, Ж. Еллюль, Ф. Мюллер, Б. Скінер та інші. Французький футуролог Е. Мюрес у своїй роботі «Заповіт для майбутнього світу» висловлює граничну позицію в екопесимізмі, пропонуючи обмін "помірними" ядерними ударами як засіб вирішення екологічних проблем. Інші, такі як У. Росту, З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, Р. Арон, Г. Кан, висловлюють технооптимістичні погляди, наголошуючи на необхідності змін у продуктивних силах та еколого-економічних відносинах, зберігаючи при цьому приватну власність, конкуренцію та індивідуалізацію як цінності західного суспільства[6].

За їх переконанням, важлива передумова виходу з глобальної екологічної кризи - поєднання НТП та ринкової економіки. Тому особливе значення надавали механізмам ринкової інфраструктурної саморегуляції, що є певним провідником саморегуляції біосфери та сфери послуг. [2, с. 107]. Особливу роль у становленні екологічних соціальних наук зіграли критичні теорії, зокрема неомарксизм – І. Валерстайн. Погіршення стану навколишнього середовища, на думку багатьох дослідників, є прямим наслідком модернізації як переходу від традиційного суспільства до «сучасного» (modern), від аграрного - до індустріального. Екологічна стабільність вимагає відмови від домінуючого політичного, соціального та економічного порядку. Течія під назвою «екологічна економіка» – в певному сенсі інтелектуальне поле, в якому вивчають взаємодію економічних та екологічних систем для розвитку глибокого розуміння закономірності законів «природа-суспільство» та створення засад політики.

Такі відомі українські та зарубіжні вчені як Ю. Бобильов, О. Веклич, Б. Данилишин, Л. Гринів, І. Синякевич, Ю. Стадницький, Ю. Туниця, Т. Туниця займаються проблемами формування засад екологічної економіки та створенням методології визначення екологічних витрат. Еволюційні (оптимістичні) теорії несуть ствердження про те, що суспільство притаманне послідовне проходження окремих стадій розвитку, після якого стає все досконалішим. Так, Огюст Конт виокремлював теологічну (до 1300 р.), метафізичну (до середини ХІХ ст.) та позитивну стадії (від середини ХІХ ст. до сьогодні) [6], а також вважав, що після проходження кожної з них, суспільство ставало менш агресивним але більш раціональним та багатшим. З початку 1990-х років в європейській і американській екологічній соціології та політології все більшого розвитку отримує концепція екологічної модернізації, запропонована вченими Йозефом Хубером, Геральдом Бугманом, Мелом Різонером, що отримала свій подальший розвиток в роботах голландських дослідників Герта Спаргарена і Артхюра Мола. Інститути «сучасності», включаючи ГНК і уряди, все більше зосереджують увагу на екологічних аспектах розвитку, виступаючи в інтересах власного довгострокового виживання. Ці зміни призводять до екологічних реформ, які не передбачають радикальних соціальних та політико-економічних перетворень. Прихильники теорії екологічної модернізації також

стверджують, що альтернативи сучасному економічному порядку нереальні, тому сталий розвиток можливий через подальшу модернізацію інститутів сучасності, а не шляхом їх заміни. Вважають, що початок даному напрямку наукової думки було покладено утопічним романом В. Одоєвського «Незакінчена утопія 4338 рік. Петербурзькі листи», виданим у 30-х роках ХІХ століття. Течія космізму пропагує концепцію єдності людей через взаємодію та ставлення до природи, виставляючи цю взаємодію на перше місце. В суті, космізм втілює у собі відродження ідеї І. Канта про те, що світ визначається взаємодією суспільства та природи, а закони світу формуються через творчість людей. Так, ця течія спричинила розвиток концепції природно-історичного тіла (В. Докучаєв), створення першого глобально-екологічного прогнозу (М. Умов), виникнення ідеї геокосмічної цивілізації (К. Ціолковський), а також висунення основ теорії ноосфери (В. Вернадський). Для осмислення проблем глобального та регіонального забруднення та вичерпання ресурсів для аналізу використовуються результати досліджень фундаментальної науки, зокрема екології. Загальні концептуальні аспекти глобальної екології, відносин суспільства з природою та управління природокористуванням, розглядаються у працях відомих вчених різних країн світу, таких як Р. Айрес, Г. Аткинсон, Л. Гулдер, Дж. Луміз, Д. Мідоус, Дж. Мілімен, Я. Мітрофф, Дж. Отман, Дж. Хартвік. Видатні науковці внесли значний вклад, особливо у теорію і практику екологізації економічного розвитку. Дослідженням підходів до оптимізації використання природних ресурсів у межах існуючих економічних теорій займалися М. Блауг, О. Веклич, Т. Гайдай, Г. Гігс. Основні глобальні екологічні проблеми сучасності, такі як зменшення озонного шару, глобальне потепління, парниковий ефект, забруднення світового океану, досліджувались Дж. Алленом, Ч. Дрейком, Дж. Імбрі, Дж. Кнаусом, К. Турекіаном та іншими. Загрози екологічній безпеці, пов'язані з зростанням населення, були об'єктом досліджень Т. Мальтуса, С. П. Капіці, Дж. Кейнса. Аналіз екологічних загроз з боку егоїстичних інтересів держав проводили А. Б. Вебер, а також з позицій ТНК - Д.В. Єфременко, Б. Фланнері, Р. Кларк, Х. Бергесен, Дж. Естрада. Проблеми екологічного тероризму розглядалися С. Давидовим, Ю. Яміневим, В. Хвощевим. Екологічні наслідки війни та збройних конфліктів описувались В. Булатовим, А. Вавіловим, І. Зонном, А. Шипуліним Великий внесок у вивчення політичних аспектів глобальних екологічних проблем та усвідомлення проблеми екологічної небезпеки зробили Е. Гірусов, А. Горелов, Л. Гумільов, В. Данилов-Данільян, Н. Мамедов, А. Яблоков. Глобальні політичні трансформації, пов'язані з екологічними обмеженнями розвитку суспільства, розглядали Д. Єфременко, А. Костіна, О. Кузнєцова, Б. Большаков. Питання екологічної кризи та можливостей її врегулювання висвітлюються в роботах О. Білоруса, О. Васюти, А. Гальчинського, З. Герасимчука, Б. Губського, М. Долішнього, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Чумаченка, В. Шевчука. А. Капранов, Е. Маслов, Н. Шуленін розглядають екологічну безпеку крізь призму політичної системи суспільства, взаємодії політичних інститутів та пріоритетів екологічної політики держави. Дослідники проявляють постійний інтерес до вивчення досвіду екологічної політики різних країн світу.

Особливості екологічної політики США вивчали А. Акишин, В. Писарєв, Дж. Андерсон, А. Маркус, Дж. Рейтц, Р. Стюарт; країн ЄС - Ю. Борко, А. Ротфельд, М. Стрежнева, М. Аракс, та інші. У останні десятиліття ХХ століття та на початку ХХІ століття завдяки зусиллям таких вчених, як С. Гостева, К. Кондратьєв, В. Данилов-Данільян, В. Донченко, К. Лосєв, Ю. Ізраель, А. Костин, М. Лебедева, Д. Маркович, Н. Реймерс, А. Яблоков, О. Яницький формується нова наука, що вивчає зв'язок політики та екології - екополітологія. Багато вчених внесли великий вклад у дослідження політичних аспектів глобальних екологічних проблем та усвідомлення проблеми екологічної небезпеки, серед них Е. Гірусов, А. Горелов, Л. Гумільов, В. Данилов-Данільян, Н. Мамедов, А. Яблоков. Глобальні політичні трансформації, пов'язані з екологічними обмеженнями розвитку суспільства, були предметом розгляду Д. Єфременко, А. Костіна, О. Кузнецова, Б. Большаков. Питання екологічної кризи та шляхи її врегулювання висвітлюються в роботах О. Білоруса, О. Васюти, А. Гальчинського, З. Герасимчука, Б. Губського, М. Долішнього, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Чумаченка, В. Шевчука. А. Капранов, Е. Маслов, Н. Шуленін розглядають екологічну безпеку через призму політичної системи суспільства, взаємодії політичних інститутів та пріоритетів екологічної політики держави. Дослідники проявляють постійний інтерес до вивчення досвіду екологічної політики різних країн світу. Особливості екологічної політики США вивчали А. Акишин, В. Писарєв, Дж. Андерсон, А. Маркус, Дж. Рейтц, Р. Стюарт; країн ЄС - Ю. Борко, А. Ротфельд, М. Стрежнева, М. Аракс та інші. У останні десятиліття ХХ століття та на початку ХХІ століття завдяки зусиллям таких вчених, як С. Гостева, К. Кондратьєв, В. Данилов-Данільян, В. Донченко, К. Лосєв, Ю. Ізраель, А. Костин, М. Лебедева, Д. Маркович, Н. Реймерс, А. Яблоков, О. Яницький, сформувалася нова наука, що досліджує зв'язок політики та екології - екополітологія[7].

Багато дослідників активно працювали над політичними аспектами глобальних екологічних проблем та усвідомленням екологічної небезпеки, серед них Е. Гірусов, А. Горелов, Л. Гумільов, В. Данилов-Данільян, Н. Мамедов, А. Яблоков. Глобальні політичні зміни, що виникали через екологічні обмеження розвитку суспільства, привертати увагу Д. Єфременко, А. Костіна, О. Кузнецова, Б. Большаков. Питання екологічної кризи та шляхи її вирішення відображаються в роботах О. Білоруса, О. Васюти, А. Гальчинського, З. Герасимчука, Б. Губського, М. Долішнього, А. Філіпенка, Є. Хлобистова, О. Чумаченка, В. Шевчука. А. Капранов, Е. Маслов, Н. Шуленін досліджують екологічну безпеку через призму політичної системи суспільства, взаємодії політичних інститутів та пріоритетів екологічної політики держави. Дослідники мають постійний інтерес до вивчення досвіду екологічної політики різних країн світу. Особливості екологічної політики США вивчали А. Акишин, В. Писарєв, Дж. Андерсон, А. Маркус, Дж. Рейтц, Р. Стюарт; країн ЄС - Ю. Борко, А. Ротфельд, М. Стрежнева, М. Аракс та інші. У останні десятиліття ХХ століття та на початку ХХІ століття завдяки зусиллям таких дослідників, як С. Гостева, К. Кондратьєв, В. Данилов-Данільян, В. Донченко, К. Лосєв, Ю. Ізраель, А. Костин, М. Лебедева, Д. Маркович, Н. Реймерс, А. Яблоков, О. Яницький,

сформувалася нова галузь науки, що досліджує зв'язок політики та екології - екополітологія.

Збірники наукових праць та монографії з питань екологічних проблем регіонального та всеукраїнського масштабу були опубліковані, а з 1996 року почалася захист перших дисертаційних досліджень в Інституті історії України НАН України, який фокусувався на соціально-екологічних проблемах України у період 1970-1990-х років. На жаль, практично відсутні політологічні твори, які розглядали б проблеми екологічної політики України в контексті глобального та національного розвитку суспільства. У філософських працях П. Водоп'янова, Е. Гірусова, Ф. Гіренка, І. Крута, М. Мойсеєва осмислюють та описують важливі аспекти сучасної екологічної ситуації, проблеми збереження природи та раціонального природокористування. У працях Г. Бачинського, М. Голубця, А. Гродзинського, М. Реймерса розглядається взаємодія природи та суспільства як однієї соціоекосистеми. В. Андрущенко, В. Бар'яхтар, А. Качинський, С. Кравченко, В. Крисаченко, А. Яцик розкривають роль природного середовища у формуванні екологічної культури українського народу та розвитку екологічної свідомості, а також проблеми екологічної безпеки. Наукові праці та дослідження Т. Гардащука, М. Кисельової, М. Хилька з проблем екологічної політики у контексті соціальної філософії, С. Васюти, В. Небоженка, О. Салтовського, Г. Філіпчука, В. Шибки у контексті соціології та історії, а також праці В. Андрейцева, присвячені екологічній політиці з точки зору правового забезпечення, викликали особливий науковий інтерес[8].

Проведений аналіз свідчить про те, що сучасні дослідники усвідомлюють необхідність глибокого дослідження взаємозв'язку політичних та економічних факторів у процесі розробки та впровадження екологічної політики. Це відображено, зокрема, у працях О. Веклича, Т. Галушкіної, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Л. Мельника, В. Сахаєва, І. Синякевича, Ю. Туниці, В. Шевчука, де вивчаються, переважно, економічні аспекти екологічної політики. Національна академія наук України теж приділяла значну увагу екологічним питанням, які відіграють важливу роль у численних дослідженнях з моменту заснування інституту. Сучасна українська наука розвинула кілька дисциплін, що досліджують екологічні проблеми, переважно викликані важкими видами промисловості, та їх економічними наслідками, і присвячені методам зменшення негативного впливу. Першим піонером екологічних досліджень залишається світоглядна теорія ноосфери, запропонована першим президентом Української академії наук В. Вернадським, яка й донині залишається актуальною. Ця теорія про ноосферу й біосферу протягом останніх двадцяти років знаходить все більше практичного застосування в різних сферах соціально-виробничої діяльності. Необхідність глобальних змін, пов'язаних із станом довкілля, визнається практично всіма дослідниками, які мають у своєму фокусі політичні аспекти екологічних криз. Однак вони відмічають різні шляхи виходу з цієї глобальної екологічної кризи. К. Лосєв, М. Мунтян, А. Урсул підтримують ідеї втілення концепції сталого розвитку як ключового шляху подолання наростаючих проблем[9].

Висновки.

Були розглянуті глобальні екологічні проблеми сучасності, пошук механізмів їх вирішення, а також побудова ефективної системи міжнародної екологічної політики є одним з пріоритетних напрямів досліджень в сучасній політичній науці. Подальший розвиток цього напрямку залежить від здатності науковців використовувати комплексний підхід до аналізу ролі, місця та значення екологічної політики в системі державної та міжнародної політики. Було проаналізовано попередні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні засади дозволили виділити три основні етапи. Було сконцентровано увагу на екологічних кризах природних та штучних катастроф. Водночас потрібно зазначити подальший шлях дослідження як обґрунтування і опис застосування новітніх технологій та засобів при подоланні та запобіганні екологічних проблем та катастроф сучасності такі як повномасштабна війна в Україні, та порівняння з наслідками минулих катастроф наслідки яких переживає Україна і світ дотепер.

Література:

1. Перга Т.Ю. Глобальна екологічна політика та Україна: монографія / Тетяна Юріївна Перга. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 288 с.
2. Князева Т.В. Передумови міжнародної екологічної політики в сфері формування інституціонального забезпечення. Ефективна економіка. 2015. № 3. Електронний журнал. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4462>
3. Князева Т.В. Міжнародна екологічна політика: теорія, методологія, сценарії розвитку: монографія / [Т.В. Князева; ДонДУУ]. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. – 384 с.
4. Івасечко О. Особливості формування екологічної політики Європейського Союзу Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2013. Вип. 25. С. 113-118. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2013_25_21.
5. Ciriacy-Wantrup S. V. The economics of environmental policy. Land Economics. 1971. Vol. 47. №1. P. 36-40.
6. Белан, В. Ю. Чорнобильська катастрофа – як це було і що ми маємо сьогодні [Текст] / В. Ю. Белан // Екологічний вісник. — 2011. - № 6. - С. 24-26.
7. Гальченко, Я. Проблеми, породжені Чорнобильською трагедією, не зникають, а трансформуються... [Текст] / Я. Гальченко // Голос України. — 2009. — 25 квіт. — С. 1, 8-9.
8. Захматов, В. Д. Техногенна аварія у Львівській області [Текст] / В. Д. Захматов // Безпека життєдіяльності. — 2007. — № 8. — С. 13-14.
9. Качан, Л. Аварія Чорнобильської АЕС і стан навколишнього середовища [Текст] / Л. Качан // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2010. — № 13 (квіт.). — С. 8-12.
10. Мешкова, І. Аварія на ЧАЕС. Минуле і сьогодення [Текст] / І. Мешкова // Географія. — 2012. — № 7 (квіт.). — С. 13-17. — (Основа).
11. Мікульонок, І. О. Мовчазні «мешканці» мертвого міста [Текст] :

[численні населенні пункти після аварії на Чорнобильській АЕС стали непридатні для життя. Серед них місто Прип'ять] / І. О. Мікульонок // Країна знань. — 2012. — № 8. — С. 38-39.

12. Найтрагічніші техногенні катастрофи [Текст] // Шкільна бібліотека. — 2007. — № 3. — С.77-81.

13. Ревич, Ю. Дамоклово Море [Текст] : [Саяно-Шушенская ГЭС] / Ю. Ревич // Вокруг света. — 2010. — № 2. — С. 60-66.

14. 17 миттєвостей чорнобильської весни [Текст] : [маловідомі факти про екологічну аварію ХХ століття та ліквідацію її наслідків] // Військо України. — 2011. — № 4. — С. 36-41.

15. Чорнобиль: 25 років по тому [Текст] // Надзвичайна ситуація. — 2011. — № 4. — Весь номер.

16. Чорнобильська проблема в міжнародному вимірі [Текст] // Віче. — 2011. — № 7. — С. 31-48.

17. Шепель, О. Період «розпаду Чорнобиля». Дію ізотопів Україна відчуватиме ще сотні років. Що можна зробити вже сьогодні? [Текст] / О. Шепель // День. — 2009. — 23 квіт. — С. 1, 6.

18. Штонь, І. Розливи нафти та нафтопродуктів: їх причини та наслідки [Текст] / І. Штонь // Надзвичайна ситуація. — 2009. — № 1. — С. 54-57.

***Abstract.** The paper examines the ecological situation in Ukraine and its historical context. The work notes the crisis state of the environment, which arose due to a careless attitude to natural resources and great technological and human pressure on the environment. The text draws attention to the importance of cartographic materials and the historiographical base as a means of spreading ecological knowledge and forming ecological culture among the population. In addition, it points to scientists who have made significant contributions to the study of this problem and reveals the history of attempts to make cities environmentally focused.*

***Key words:** ecology, environmental disasters, research, environmental problem, historiography.*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Михайлюк В.П.

Стаття отримана: 23.12.2023 г.

© Соболев С.Є.